

УДК 811.161.2'373.237'373.43]: 070

DOI: <https://doi.org/10.18524/2413-0613.2018.22.145401>

Г. Ю. Касім,

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри загального та слов'янського мовознавства філологічного факультету

Одеського національного університету імені І. І. Мечникова,

Французький бульвар 24 / 26, м. Одеса, 65058, Україна,

тел.: +38(048) 776-04-42,

movoznavstvo98@gmail.com;

старший науковий співробітник

державної наукової установи „Інститут модернізації змісту освіти”,

пров. Нахімова, 8, к. 24, м. Одеса, 65014, Україна

НОВІ ФЕМІНІТИВИ В СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ ЗМІ

На сьогодні активне творення та вживання нових фемінітивів в українських електронних ЗМІ є яскравим виявом мовної політики, спрямованої

на розширення лексико-семантичної групи фемінітивів. Фемінітиви в українській мові є важливою складовою репрезентативної лексико-семантичної групи „назви осіб”. Метою зазначеної статті є розгляд суфіксальних особливостей неофемінітивів, що активно вживаються у сучасних ЗМІ, на фоні словотвірної системи української мови. При творенні нових фемінітивів використовуються традиційні для української мови фемінні суфікси *-к/а*, *-иц/я*, *-ин/я*. Показано, що при творенні неофемінітивів спостерігається виразна експансія форманта *-ин/я*, який за своєю продуктивністю випереджає у цій групі слів навіть такий традиційно продуктивний у мові фемінітивний суфікс, як *-к/а*. При тому, що серед традиційних фемінітивів номінацій із суфіксом *-к/а* у 50 разів більше, ніж номінацій із суфіксом *-ин/я*, серед обстежених неофемінітивів утворених за допомогою форманта *-ин/я* трохи більше, ніж утворених за допомогою форманта *-к/а*. Це безперечно засвідчує потужні преференції сучасних мовців щодо форманта *-ин/я* при творенні неофемінітивів. А стимулом такої експансії форманта *-ин/я* є як семантичні обертони (асоціація з традиційними номінаціями жінок з цим суфіксом, що мають „високу” семантику), так і відсутність комбінаторних і структурних обмежень (пор. обов’язкову кореляцію неофемінітивів на *-иц/я* з іменниками на *-ець*). Усі обстежені неофемінітиви виконують номінативну, а не експресивну функцію та виступають не як оказіональні слова, призначені для увиразнення конкретного тексту, а як номінації осіб жіночої статі. Винятком є лексикалізація форманта *-их/а*, що виступає оказіоналізмом у значенні „жінка середнього чи старшого віку, що не належить до найвищих соціальних верств”.

Ключові слова: неологізми, фемінітиви, мова ЗМІ.

Відомо, що такий напрям мовної політики, як вплив не на мовну ситуацію, а на структурні особливості мови, може реалізуватися лише в окремих ділянках мовної структури. Зокрема на лексичному рівні це здебільшого стосується регулювання термінології чи ставлення до запозичень (їхнє прийняття чи, навпаки, усунення з лексичної системи). На сьогодні яскравим прикладом відкритого впливу соціуму на розвиток лексики є рекомендації щодо вживання і творення (саме в такому порядку!) фемінітивів – назв осіб жіночої статі, парних до назв осіб чоловічої статі за родом занять, соціальним становищем, місцем проживання, етнічною приналежністю тощо. Так, популяризація фемінітивів є метою „Підручника для медій” [4].

І якщо рекомендація щодо вживання фемінітивів загальна й однозначна (категоричне „так, фемінітиви слід вживати!”), то рекомендації щодо їх творення стосуються цілком конкретних випадків. І ці рекомендації можуть бути як експліцитними, так і прихованими. Характерною рекомендацією першого типу є висловлена майже десять років тому думка проф. О. Пономаріва: „Продавчиня” звучить набагато краще, ніж „продавиця”. Порівняймо: „кравчиня” від „кравець”, як „продавчиня” від „продавець”. „Фотографиня” – незвично, але відповідає законам українського словотвору, і до цього слова можна звикнути” [www.bbc.co.uk/blogs/ukrainian/ponomarov/2011/05]. Пор. також ситуацію, описану в [Працю „Гендер для медій” презентували в Ужгороді.

uzhgorod.net.ua/news/114885]: „<...> *Марія Маєрчик* <...> *повідомила молоді про мовний експеримент, який полягає в тому, щоб вживати фемінітиви (назви на позначення професій, виду діяльності жінок) замість заведеного офіційного чоловічого роду – норми для української мови. Наприклад: історик – історикиня, колега – колегиня, соціолог – соціологиня*”. Латентні ж рекомендації щодо вживання фемінітивів полягають у самій їхній репрезентованості у тексті.

Назви осіб серед неологізмів постійно становлять досить значну групу, що легко пояснюється антропоцентричністю людської свідомості. Репрезентативність зазначеної групи неологізмів неодноразово привертала увагу українських дослідників, що працюють у сфері неології, див. зокрема [3; 8, с. 14; 5, с. 56–58, 138–140, 156, 159, 176–177, 190–191, 235, 261 тощо] та ін. А фемінітиви, що є важливою складовою неологізмів – назв осіб, так само перебувають на сьогодні в полі зору українців: див., наприклад, праці А. М. Архангельської [1], М. П. Брус [2] та низки інших дослідників. Адже неофемінітиви, що активно фіксуються в сучасних ЗМІ і залишаються поки що мовленнєвими, а не мовними утвореннями, безперечно, становлять інтерес при розгляді динаміки сучасної української мови – її лексичної системи та словотворення.

Метою зазначеної розвідки є розгляд суфіксальних особливостей неофемінітивів на фоні словотвірної системи української мови.

Обстежені лексеми виникли шляхом того, що дослідники називають суфіксальною фемінізацією [8, с. 14], та використовують набір продуктивних українських фемінних суфіксів: *-к/а*, *-иц/я*, *-ин/я*. При цьому частотність уживання зазначених формантів у неофемінітивах не збігається з частотністю вживання їх у традиційних фемінітивах української мови. Найпродуктивнішим фемінітивним суфіксом в українській мові, як свідчить матеріал інверсійного словника, є суфікс *-к/а*: у такому значенні він представлений майже в 1170 словах [6, с. 13–50], Дещо поступається йому суфікс *-иц/я*, у фемінітивному значенні зафіксований близько 770 разів [6, с. 731–740]. А от фемінітивів з суфіксом *-ин/я* в СУМ зафіксовано лише 23: *рабиня, берегиня, богиня, герцогиня, ерцгерцогиня, княгиня, слугиня, другиня, таздиня, господиня, грекиня, бойкиня, своякиня, государиня, майстриня, бояриня, графиня, маркграфиня, монахиня, кравчиня, героїня, шахиня, шахиншахиня* [6, с. 604–605]. Натомість у виявлених неофемінітивах суфікс *-к/а* зустрівся в чотирнадцяти утвореннях, *-иц/я* – у трьох, а *-ин/я* – в шістнадцяти.

Отже, фемінітивний суфікс *-к/а*, що є домінуючим у словотвірній системі сучасної української мови, в обстежених неофемінітивах представлений у 14 випадках (42 %): *бігунка* [4, с. 15]. *геройка* [12, 26 березня 2018], *водійка* *трамвая* [4, с. 80], *депутатка* [4, с.69], *докторка наук* [4, с.36], *експертка* [12, 21 березня 2017; 12, 18 липня 2018], *нонконформістка* [10, 19 травня 2017], *програмістка* [4 с.92], *спортсменка-важкоатлетка* [4, с 15], *терапевтка* [4, с. 83], *фрідайверка* [12, 27 листопада 2017], *футболістка* [4, с. 114], *юристка* [12, 28 жовтня 2017], а також – з додаванням інтерфікса у разі скупчення приголосних наприкінці твірної основи – *дисергейтівка* [12, 21 березня 2017].

Продуктивний фемінітивний суфікс *-иця* у неофемінітивах зустрівся лише тричі, при цьому в усіх випадках відповідна номінація корелює з номінацією чоловічого роду, яка містить суфікс *-ець*: *літературознавиця* [12, 25 січня 2017; 12, 29 червня 2018]), *театрознавиця* [11, 26 січня 2018], *добровлиця* [12, 26 березня 2018].

З тих 23 фемінітивів з суфіксом *-ин/я*, що зафіксовані Інверсійним словником української мови [6, с. 604–605], майже дві третини – 14 – можна розглядати як лексеми з „високою” конотацією за рахунок того, що вони позначають особу жіночої статі за її високим соціальним (*герцогиня, ерцгерцогиня, княгиня, газдиня, государиня, бояриня, графиня, маркграфиня, шахиня, шахиншахиня*), духовним (*берегиня, богиня, другиня*) чи особистісним (*героїня*) статусом. Власне лише *рабиня, слугиня, грекиня, бойкиня, своякиня, монахиня, кравчиня* є нейтральними з погляду оцінності, а в лексичному значенні номінацій *господиня, майстриня* представлена скоріше позитивна, ніж негативна оцінка. Тож не дивно, що саме цей суфікс активно використовується у неофемінітивах: *антропологиня* [4, с. 13, 67], *гравчиня* [4, с. 111], *дієтологиня* [12, 25 березня 2017], *критикиня* [12, 25 січня 2017; 10, 19 травня 2017; 11, 26 січня 2018], *культурологиня* [10, 6 липня 2018]), *плавчиня* [4, с. 114], *політикиня* [4, с. 92], *політологиня* (взяте, однак, у лапки, що свідчить про усвідомлення авторкою тексту незвичності слова: „*Політологиня*” *Яремчук розказала про гуцульський норів та ставлення до грошей* [12, 28 березня 2018]), *психологиня* [12, 26 січня 2018], *соціологиня* [12, 11 жовтня 2017], *теоретикиня* [4, с. 43, 48], *фахівчиня* [12, 18 липня 2018], *філософиня* [4, с. 92], *членкиня* [12, 27 травня 2014] і навіть *фотографиня* [12, 27 листопада 2017] та *воєнчиня*: *Коли жінка-воєнчиня повертається в мирне середовище, проблеми і комплекси з'являються знову* [10, 14 липня 2017]. Пор. варіант тексту російською мовою, який добре ілюструє більші можливості творення фемінітивів саме українською мовою: *Когда такая женщина возвращается в мирную среду, проблемы и комплексы возникают снова*.

Таким чином, серед обстежених неофемінітивів 16 (48 %) утворені за допомогою форманта *-ин/я* – це трохи більше, ніж утворені за допомогою форманта *-к/а*. Нагадаємо, що серед традиційних фемінітивів номінацій із суфіксом *-к/а* у 50 (!) разів більше, ніж номінацій із суфіксом *-ин/я*. Наведені цифри безперечно засвідчують потужні преференції сучасних мовців щодо форманта *-ин/я* при творенні неофемінітивів. А стимулом такої експансії форманта є як семантичні обертони (асоціація з традиційними номінаціями жінок, що мають „високу” семантику), так і відсутність комбінаторних обмежень (пор. обов’язкову кореляцію неофемінітивів на *-иця* з іменниками на *-ець*).

На відміну від значної частини новотворів – іменників чоловічого роду, що позначають людину, розглянуті вище неофемінітиви виконують номінативну, а не експресивну функцію: вони були створені не для конкретного тексту з метою його увиразнення, тобто не як оказіональні утворення, призначені для певного тексту, а ужиті на позначення осіб жіночої статі. Всі вони утворені суфіксацією від традиційних чи нових назв людини за її

професією або родом занять. Лише в одному випадку спостерігаємо неофемінітив – яскравий okazіоналізм, що виник досить рідкісним, якщо не унікальним, способом – шляхом лексикалізації морфем. Лексикалізація морфем, або „перетворення найменших значущих частин слова на окремі лексичні одиниці” [9, с. 149], описана на матеріалі української мови Н. М. Хрустик. Крім досить численних випадків лексикалізації афіксоїдів, що є наслідками двоїстої природи цих морфем, дослідниця описує також лексикалізацію префікса (*най* „найкращий”) та суфіксів (*енки* „жартівлива назва мешканців Центральної та Східної України, прізвища яких утворюються переважно за допомогою суфікса *-енк/о*”, *ізви* „різні філософські та політичні течії”, *істи* „особи, які є прихильниками певних філософських, релігійних, політичних напрямів” [9, с. 152]. Лексикалізація фемінітивного суфікса *-их/а*, що традиційно позначає в українській мові „назви осіб жіночої статі за професією та назви дружини за ім’ям, прізвищем, професією чоловіка” [7, с. 42], представлена у такому тексті: *Як писав в одній із ювілейних гуморесок (саме Борисоглібській і присвяченій) невгамовний Остап Вишня, характерні українські актриси у своєму репертуарі передбачали визначальне і колоритне „иха”. Шкандибиха, Терпелиха, Дзвонариха, Свиридиха, Деркачиха, Тхориха, Худолііха, Півниха, дячиха. Власне, всі ці „ихи” – з різних популярних і не дуже класичних українських п’єс – і є творчий спадок талановитої Борисоглібської. <...> Ця актриса так само славилася своїми „ихами”. Майже той самий репертуар. <...> Ті послідовниці, що концентрували у своїх сценічних образах (ті самі „ихи”) – народний гумор, народний смуток, серце з перцем, серце навпіль, лайливий норів, ніжну душу. <...> Свекруха (як збірний образ) – то галерея її “их” в очіпках і вишиваних сорочках, то жіночки веселенькі, іноді напідпитку, іноді занадто серйозні, готові повсякчас нагримати. <...> Їхній грізний норів – то не примха свекрухи, то не лише вияви характеру, а ще й наслідки драматичних життєвих обставин, у котрі кожна з „их” Борисоглібської повсякчас потрапляє. <...> Олена Голіцинська продовжувала акторську сімейну справу. Паралельно ніби й полемізувала з репертуаром матері-характерниці. Бо ж, на відміну від неї, вже не грала „их” [Олег Вергеліс. Ганна Борисоглібська: свекруха і мати // Дзеркало тижня, 27 жовтня 2017]. Як впливає з контексту та значення вихідного суфікса, „иха” – це жінка середнього чи старшого віку, що не належить до найвищих соціальних верств.*

Таким чином, уживання неофемінітивів у сучасних ЗМІ демонструє впровадження активного вживання спеціальних номінацій жінок з метою зменшення асиметричності гендерних номінацій людини. Перспективи дослідження вбачаємо у подальшому аналізі репрезентативної лексико-семантичної групи „назви осіб”.

Список використаних джерел та літератури

1. Архангельська А. М. До проблеми словотвірної фемінізації в українській мові новітньої доби. Традиція і сучасність // *Мовознавство*. 2013. № 6. С. 27–40.

2. Брус М. Фемінітиви української мови в переплетенні давніх і сучасних тенденцій // *Вісн. Львів. ун-ту : Сер. „Філологія”*. 2009. Вип. 46. Ч. 1. С. 61–69.

3. Вокальчук Г. М. та ін. Неологічні назви осіб у сучасних слов'янських мовах : [монографія]. Рівне-Оломоуць : Вид-во НУ „Острозька академія”, 2011. 201 с.

4. Гендер для медій. Підручник із гендерної теорії для журналістики та інших соціогуманітарних спеціальностей / За ред. М. Маєрчик (голова редколегії), О. Плахотнік, Г. Ярманової. Вид. 3, випр. та доп. К.: Критика, 2017.

5. Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі / Н. Ф. Клименко, Є. А. Карпіловська, Л. П. Кислюк. К.: Вид. Дім Д. Бураго, 2008. 336 с.

6. Інверсійний словник української мови / Уклад. С. П. Бевзенко, О. І. Бондар та ін. К.: Наук. думка, 1985. 812 с.

7. Сучасна українська літературна мова : морфологія / за заг. ред. акад. АН УРСР І. К. Білодіда. К. : Наук. думка, 1969. 583 с.

8. Тараненко О. О. Формування нової системи соціальних цінностей і пріоритетів українського суспільства (на матеріалах української мови кінця ХХ – початку ХХІ ст.) // *Мовознавство*. 2014. № 5. С. 14– 34.

9. Хрустик Н.М. Деякі міркування про лексикалізацію морфем // *Слов'янський збірник: Зб. наук. праць*. Вип. XVII. Чернівці: Букрек, 2013. С. 148–154.

10. *Дзеркало тижня*. URL: <https://m.dt.ua/gazeta-archive/>

11. *Тиждень*. URL: tyzhden.ua/

12. *Українська правда*. URL: www.pravda.com.ua/

References

1. Arxangelska A. M. Do problemy slovotvirnoyi feminizaciyi v ukrayinskij movi novitnoyi doby. Tradyciya i suchasnist // *Movoznavstvo*. 2013. № 6. pp. 27–40.

2. Brus M. Feminityvy ukrayinskoyi movy v perepletenni davnix i suchasnyx tendencij // *Visn. Lviv. un-tu : Ser. „Filologiya”*. 2009. Vy`p. 46. Ch. 1. pp. 61–69.

3. Vokalchuk G. M. ta in. Neologichni nazvy osib u suchasnyx slov'yanskyx movax : [monografiya]. Rivne-Olomoucz : Vyd-vo NU „Ostrozka akademiya”, 2011. 201 p.

4. Gender dlya medij. Pidruchnyk iz gendernoyi teoriyi dlya zhurnalistyky ta inshyx sociogumanitarnyx specialnostej / Za red. M. Mayerchik (golova redkolegii), O.Plaxotnik, G. Yarmanovoyi. Vyd. 3, vypr. ta dop. K.: Krytyka, 2017.

5. Dynamichni procesy v suchasnomu ukrayinskomu leksykoni / N. F. Klymenko, Ye. A. Karpilovska, L. P. Kyslyuk. – K.: Vyd. Dim D. Burago, 2008. 336 p.

6. Inversijnyj slovnyk ukrayinskoyi movy / Uklad. S. P. Bevzenko, O. I. Bondar ta in. K.: Nauk. dumka, 1985. 812 p.

7. Suchasna ukrayinska literaturna mova : morfologiya / za zag. red. akad. AN URSS I. K. Bilodida. K. : Nauk. dumka, 1969. 583 p.

8. Taranenko O. O. Formuvannya novoyi systemy socialnyx cinnostej i priorytetiv ukrayinskogo suspilstva (na materialax ukrayinskoyi movy kincyа ХХ – pochatku ХХІ st.) // *Movoznavstvo*. 2014. № 5. pp. 14–34.

9. Khrustyk N.M. Deyaki mirkuvannya pro leksy`kalizaciyu morfem // Slovyanskyj zbirnyk: Zb. nauk. prac. Vyp. XVII. Chernivci: Bukrek, 2013. pp. 148–154.

10. Dzerkalo tyzhnya. URL: <https://m.dt.ua/gazeta-archive/>

11. Tyzhden`. URL: tyzhden.ua/

12. Ukrayinska pravda. URL: www.pravda.com.ua/

G. Yu. Kasim,

Candidate of Philology,

Associate Professor of General and Slavic Linguistics Department

Odesa I. I. Mechnikov National University,

24 / 26, Frantsuzky Blvd., Odesa, 65058, Ukraine,

tel.: +38(048) 776-04-42,

movoznavstvo98@gmail.com;

Senior Research Office,

Institute of education content modernization,

8, prov. Nakhimova, k. 24, Odesa, 65014, Ukraine

**NEW GENDER MARKING IN JOB TITLES
IN CONTEMPORARY UKRAINIAN MASS-MEDIA**

Summary

Currently an active creating and using of new gender marking in job titles in Ukrainian electronic mass-media is a great example of language politics, focused on the spread of the lexic-semantic group of the gender marking in job titles. Gender marking in job titles in Ukrainian language is an important part of a representative lexic-semantic group „names of persons”. The goal of the article is to distinguish the suffix peculiarities of the new gender marking in job titles, which are commonly-used in contemporary mass-media under the circumstances of Ukrainian language words-forming system. Traditional Ukrainian suffixes *-к/а*, *-иц/я*, *-ин/я* are used to create new gender marking in job titles. The article shows that during the formation of new gender marking in job titles a significant expansion of formant *-ин/я* is noticed. This suffix is in its productivity in this word-group even ahead such a traditionally productive suffix in language gender marking in job titles as *-к/а*. In spite of the fact that among traditional gender marking in job titles there are 50 times more nominations with the suffix *-к/а* than nominations with the suffix *-ин/я*, there are a little bit more new gender marking in job titles formed with the formant *-ин/я* than with the formant *-к/а* among the new gender marking in job titles among those were considered. This undoubtedly states influential preferences of contemporary speakers to formant *-ин/я* during the process of making new gender marking in job titles. The stimulus of this expansion of the formant *-ин/я* are as semantic overtones (the association with traditional women`s nominations with such a suffix, which have „favourable” semantics) as the absence of combined and structural deprivations (compare a mandatory correlation of gender marking in job titles with the nouns

ending in *-ець*). All the studied gender marking in job titles serve nominative, not expressive function and are not occasional ones, used to signify a specific text, but as the nominations of female sex. The exception is lexically-used formant *-ух/а*, which is occasional one in the meaning of the woman of medium or elderly age, which doesn't belong to a privileged society.

Key words: neologisms, gender marking in job titles, the language of mass-media.

Надійшла до редакції 31.07.2018 р.